

**Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України
Лабораторія психології творчості**

**Психологічні проблеми мислення:
матеріали ХХІ Всеукраїнської
науково-практичної конференції,**

27 травня 2021 року

Київ – 2021

Психологічні проблеми мислення: матеріали XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 травня 2021 року / за ред. В.О. Моляко. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. 104 с.

У збірнику представлені матеріали **XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологічні проблеми мислення»**, присвяченої обговоренню таких актуальних напрямів: загальні проблеми мислення; психологія творчого мислення; особливості функціонування творчого мислення в ускладнених умовах; мислення і сприймання; особливості функціонування творчого мислення стосовно різних сфер діяльності; професійне мислення; вікові особливості функціонування творчого мислення; творче мислення і навчання; методи дослідження та діагностики творчого мислення; психолого-педагогічні засоби розвитку творчого мислення на різних вікових етапах.

*Затверджено на засіданні Вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 7 від 27.05.2021 р.)*

*Тур О. М.,
доктор педагогічних наук,
доцент кафедри українознавства, культури
та документознавства Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА КОНКУРЕНТНОЗДАТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Актуальним завданням сучасної вищої школи є якісна підготовка молоді до соціального та професійного життя через розбудову їхнього творчого мислення, яке відповідає за оригінальні підходи до вирішення різноманітних ситуацій, що постійно виникають, і відіграє в цьому процесі надважливу роль.

У цілому творчість (креативність) можна розуміти як здатність особистості під час мислення відхилитися від звичних схем та стереотипів, швидко вирішуючи проблемні ситуації [5], породжувати абсолютно нові духовні й матеріальні цінності, висувати оригінальні ідеї. Для такої діяльності характерні інтелектуальна ініціатива (самостійна постановка проблем) і нестандартний спосіб розв'язання наявних задач.

Основою творчості є дивергентне (таке, що розходиться) мислення. Воно актуалізується тоді, коли певна проблема може бути вирішена кількома способами, кожен із яких – правильний. Множина варіантів вирішення проблеми (задачі, ситуації) створює можливість віднаходження оригінальних ідей.

Ознаками розвинутого творчого мислення, на думку Д. Гілфорда, є: оригінальність, семантична гнучкість (уміння бачити об'єкт під новим кутом зору), образна адаптивна гнучкість (здатність змінити сприйняття об'єкта так, щоб бачити його приховані сторони), семантична спонтанна гнучкість (здатність продукувати різноманітні ідеї в нерегламентованій ситуації) [3, с. 599].

Багато дослідників указують на творчий процес як послідовність певних етапів [2, с. 12–16]: 1) постановка проблеми (завдання); 2) підготовка (вивчення завдання, збирання, класифікація та аналізування інформації, про-

гнозування); 3) пошук оптимального рішення, інкубація (логічне і підсвідоме оброблення інформації); 4) осяяння (нова ідея, синтез, розв'язання задачі); 5) верифікація й оцінка (осмислення й аналіз отриманого результату); 6) презентація (доведення отриманого результату до зацікавленої цільової аудиторії в найоптимальнішому вигляді). Крім розглянутих вище етапів, творчий процес охоплює дві фази: дивергентну, коли формулюються різні варіанти вирішення проблеми, і конвергентну, коли проводиться аналіз й обирається кращий варіант розв'язання.

Досліджуючи креативність, О. Савенков виокремив умови формування творчого мислення молоді [4, с. 56]: паритет завдань дивергентного типу, тобто завдання дивергентного типу мають бути не тільки застосовані на занятті, але й подекуди навіть домінувати в навчанні; пріоритет розвивальних можливостей навчального матеріалу над його інформаційною насиченістю; поєднання елементів розвитку продуктивного мислення з навичками його практичного використання; переважання власної дослідницької практики над репродуктивним засвоєнням знань; орієнтація на інтелектуальну ініціативу; уникнення конформізму (усунення будь-яких моментів, що вимагають конформістських рішень); формування здібностей до критичності й лояльності в оцінюванні ідей; прагнення до максимально глибокого дослідження проблеми; висока самостійність навчальної діяльності; індивідуалізація; створення умов для повноцінного прояву і розвитку специфічних особистісних якостей суб'єктів освітнього процесу; орієнтація на постановку проблемних ситуацій (проблематизація).

Творча розумова діяльність властива всім людям, оскільки це природна форма роботи мозку. Однак перешкодою на її шляху стають шаблони, що виникають у результаті соціальних впливів і наявної системи навчання й виховання на всіх етапах освітнього процесу.

Формувати творче мислення варто ще в дитячому віці. Саме тоді розвиваються фантазія, уява, допитливість, виникає потреба в умінні спостері-

гати, аналізувати, порівнювати й узагальнювати факти. Починають формуватися інтереси, схильності й потреби, що є основою творчої діяльності. Творче мислення, сформоване на ранньому віковому етапі, значно полегшує процес вирішення навіть найскладніших завдань, які ставить доросле життя.

За умови застосування традиційної технології навчання превалює «єдиний правильний спосіб» вирішення типових задач. Такий підхід призводить до того, що виробляється «штамп рішення», у результаті студент не бере участі в творчому пошуку шляхів розв'язання поставленої проблеми і, як наслідок, не набуває досвіду такого пошуку, тому, навіть успішно оволодівши матеріалом програми, студент не спроможний виконувати завдання, які вимагають нестандартного, творчого мислення.

Розвиток творчого мислення передбачає формування й удосконалення таких розумових операцій, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, диференціація, конкретизація, класифікація, планування, абстрагування; оволодіння такими складниками мислення, як критичність, глибина, гнучкість, широта, швидкість сприйняття, варіативність, оригінальність, метафоричність, уява, задоволеність.

У зв'язку з цим виникає потреба в зміщенні акцентів із заучування й запам'ятовування на розвиток самостійності й допитливості. Знання повинні бути проблемними й породжувати ініціативне мислення. С. Рубінштейн уважав, що розумова діяльність починається там, де утворилася проблемна ситуація. У найпростішому варіанті, це ситуація, коли є вибір з двох або більше можливостей. Практикою вироблено велику кількість ефективних способів створення проблемних ситуацій: зіткнення суперечливої інформації, екскурс в історію науки, проведення експерименту, результати якого суперечать загальноприйнятій (популярній) теорії і т.п. Іноді в процесі вирішення певної проблеми необхідна аналогія виникає не з суміжної, а з надто віддаленої галузі, яка, на перший погляд, жодним чином не стосується цієї проблеми. Тому, щоб мислити креативно, необхідно володіти широким кругозором і знаннями з різних галузей науки й культури.

Сприяти розвитку в студентів творчого мислення доцільно, використовуючи сучасні інтерактивні освітні технології. З цією метою можуть застосовуватися кейс-стаді, які характеризуються незавершеністю або відкритістю для інтеграції нових елементів, при цьому студентів заохочують до формулювання безлічі питань.

«Брейнстормінг» – це метод, уведений Алексом Осборном, що дозволяє зняти психологічну інерцію та отримати максимальне число нових ідей за мінімальний проміжок часу. В основі методу покладено теорію З. Фрейда, згідно з якою мислення людини в звичайних умовах визначається в основному му свідомістю, де панує контроль і порядок. З метою подолання емоційної інерції треба створити умови, щоб проявилися інстинкти підсвідомості й надали приховану раніше підказку для вирішення наявної проблеми. Під час застосування методу «брейнстормінгу» забороняється будь-яка критика й заохочується найнеймовірніша ідея, у тому числі й абсурдна. Специфіка проведення «брейнстормінгу» полягає в тому, що студенти корегують висловлені думки, піддають їх аналізу, формуючи гнучкість власного мислення. «Брейнстормінг» можна проводити й у письмовому вигляді. У цьому разі ідеї, міркування, гіпотези записують на аркуші паперу, який учасники передають одне одному, вносячи нові пропозиції, що постійно виникають.

До методів, що сприяють розвитку творчого мислення, можна віднести також нетрадиційні лекції, наприклад: *лекція із заздалегідь запланованими помилками* (на підготовчому етапі у текст лекції закладається певна кількість помилок змістовного, фактографічного, методичного характеру, а студенти знаходять ці помилки, класифікують їх, надають правильні відповіді. Така лекція нарівні з контрольною та діагностичною функціями виконує і стимулювальну функцію); *лекція-бесіда* (виклад студентами своєї точки зору з того чи того питання, створення підґрунтя для обміну думками, для бесіди. Лектор виступає і в ролі інформатора, і в ролі співбесідника, що вміло направляє хід діалогу зустрічними питаннями, змушуючи студентів мислити творчо) та інші.

Розвитку творчого мислення активно сприяють ігрові технології – задані ситуації, в основі яких лежить соціальний досвід. Створивши для студента певну ситуацію, можна розвивати нові невласливі йому якості, креативне мислення, рефлексію. Ігрова діяльність може проходити у формі сюжетних, ділових, рольових, предметних, імітаційних ігор, ігор-драматизацій. Саме в грі виникає необхідність мислити креативно. Коригувальна функція гри сприяє тому, що студенти виконуючи певні ролі, розв'язуючи ділові ситуаційні завдання, мислять творчо і відповідно намагаються знайти можливі варіанти найкращого розвитку подій, уводять позитивні зміни в ситуацію.

Ефективним є систематичне вправління із саморозвитку творчого мислення. Як приклад наведемо деякі вправи: 1) на основі літерної або звукової аббревіатури (лексичні скорочення, утворені від початкових літер або звуків словосполучень) складіть якомога більше розшифровок (*COT – Світова організація торгівлі; система обмежень температури; сучасна освітня технологія, самостійна освітня траєкторія тощо*); 2) оберіть будь-яку фразу або цитату й напишіть якомога більше варіантів її перефразувань. Ще один шлях розвитку творчого мислення – заняття певним видом творчої діяльності (що розвиває праву півкулю мозку), а саме: співом, танцями, малюванням, сценічним читанням та іншими видами активного самовираження.

Для розвитку і тренування творчого мислення необхідні бажання й воля, позитивна мотивація, щоб виконувана діяльність була приємною і цікавою. Важливе значення для розвитку творчого мислення має потреба в нових позитивних враженнях, позитивних емоціях, новій цікавій інформації. Позитивні емоції (подив, радість, симпатія, відчуття підтримки, схвалення, переживання успіху і т.п.) стимулюють творчість: вони збільшують швидкість і гнучкість мислення, прискорюють вилучення з пам'яті інформації, її відбір, класифікацію, полегшують утворення асоціацій.

Негативні емоції пригнічують прояви творчого мислення. Стрес є одним з основних перешкод для розкриття творчих здібностей студента. Творчим імпульсам дуже важко «проявитися», коли нервова система через пере-

живання постійно напружена. Тому освітній процес повинен ґрунтуватися на тих освітніх технологіях, які сприяють розвитку творчого мислення (особистісно-орієнтована, розвивальна, проблемна, ігрова та інші).

Перешкодами на шляху до розвитку творчого мислення можуть також стати: надмірна самокритичність людини, її прагнення віднайти відповідь негайно, прагнення й надалі користуватися застарілими знаннями (ригідність), побоювання стати «неформатом» в колективі (конформізм). Небезпечним ворогом творчості є лінощі.

Отже, розвиток творчого мислення студентів є одним з пріоритетних завдань вищої школи, вирішення якого сприятиме якісній професійній підготовці майбутніх фахівців, а відтак – їхній конкурентоздатності на сучасному ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горностай П. Креативність і гармонійність особистості (психотерапевтичний аспект). *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: зб. наук. праць*. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. № 9 (33). С. 3–7.
2. Кузьмин А.М. Методы поиска новых идей. *Методы менеджмента качества*. 2015. № 1. С. 12–16
3. Психология: учебник для гуманитарных вузов / под ред. В. Н. Дружинина. Санкт-Петербург, 2009. 656 с.
4. Савенков А. И. Психология одаренности. Москва, 2010. 440 с.
5. Словарь / Под ред. В. Н. Копорулиной. Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. 639 с.
6. Barron F. Putting creativity to work The nature of creativity. 1988. P. 76–98.
7. Guilford J. P. Intellectual factors in productive thinking. *Productive thinking in education. The National Education Association*, 1968. P. 5–21.
8. Tardif T., Stenberg R. What we know about creativity? *The nature of creativity*. 1988. P. 429–446.